

Az érték fogalma és osztályozása.

Irta :

dr. Ráth Zoltán.

Ismeretes dolog, hogy nálunk az elméleti nemzetgazdaságtan el van hanyagolva. Ha tankönyvekre nem volna szükség, ha az egyetemeken, jogakadémiákon és kereskedelmi iskolákban évente annyi meg annyi kézikönyv nem kelne el: úgy tán nem is igen találnánk irodalmunkban a nemzetgazdaság elméletére. Szakirodalmunknak — értve itt a folyóirat-irodalmat, mert hisz nagyobb önálló művek, monografiák nálunk még a *pium desideriumok* sorába tartoznak — az elmélet mostoha-gyermeke. Csakis praktikus feladatok találnak megbeszélőkre s ezek megoldásánál az elmélet vagy épen nem, vagy csak mellékes segédeszközként jő tekintetbe: magának az elméletnek fejlődésével nálunk alig törődik valaki. S ha még hazai praktikus kérdéseink, melyek helyes megoldása gazdasági helyzetünk javulására kellene, hogy vezessen: valóban alapos, sokoldalú tárgyalásra találnának szakirodalmunkban; ha csakugyan nem volna igaza e szemle szerkesztőjének e lapok átvételekor irodalmunkra vonatkozólag tett megjegyzésében!

Pedig az elméletnek meg van ma is a maga jelentősége. Tudjuk ugyan, hogy még Németországban, a theoretikus vizsgálódás e klasszikus földjén is van egy irány, mely a jelen kor kizárólagos feladatául tudományunk terén az exakt történelmi és statisztikai kutatást tekinti s az úgynevezett iskola-dogmatikát szeretné eltörölni a föld színéről. De ezen irány egyoldalú, hamis. Mert, hogy messzebb ne menjünk: nem kevesebbről van itt szó, mint azt a sok ezer és ezer ifjút, ki évente tudományunk tanulmányozásába fog: a dogmatika útján bevezetni annak csarnokaiba; már pedig itt semmi sem fontosabb a világos, áttekinthető

elméleti alapnál, melyre aztán biztosan építeni lehet; az alaptanok kellő összhangja nyújthatja csak azt a könnyű tájékozást, mely a sok vitás fogalommal megismerkedő gyakorlatlan elmének nélkülözhetlen, mely nélkül elvész a kedv, a türelem, a tudomány legszebb eredményeinek vizsgálatához is.

De nemcsak didaktikai szempontból tartjuk fontosnak az elméletet, nevezetesen a nemzetgazdaság alaptanainak elméletét. Nem is akarunk a multa hivatkozni, azokra az eredményekre, melyeket az elmélet a gyakorlatban létrehozott, a merkantilista és physiokrata-Smithféle elvek, majd a Ricardo-Malthus-féle tanok s végül List befolyására, sem a német katedra-socialismus gyümölcseire: a közgazdaság helyes alapjának kérdése még nem a múlté, hanem a jövőé.

Külföldön a tudomány alaptanai körül nagy a forrongás. Az u. n. orthodox Smith-féle, lényegében physiokrata iskola egyre kevesebb lelkesült hívő támogatása mellett egyre több ellenessel kénytelen küzdeni. A konzervatív angol irodalomban is mutatkoznak már jelei a szakításnak, míg különösen a német tudomány már majd kivétel nélkül új, ellentétes alapon áll. A különbséget a régi s újabb tan közt talán úgy vázolhatnánk legjobban, ha azt mondjuk, hogy Smith iskolája arra tanított: mit nem szabad az államnak tenni, míg az újabb irány azt mutatja ki, mi mindent kell az államnak a közjólét jeligéje alatt cselekednie.

De a mi célunk ezuttal nem az, hogy mindama mozgató eszmékről, melyek ma tudományunk alapjai ujjáképzésénél forronganak, számot adjunk. Ez alkalommal szerény célunk csak az, a nemzetgazdaság egyik legelső alapfogalmával — az értékkel — foglalkozva, feltüntetni, mennyire haladt az újabb elmélet s mikép lehetne e fontos fogalmat, kapcsolatban a többi alapfogalommal, tán a legegyszerűbb alakra visszavinni, de úgy, hogy ezen alakból egyszersmind a vonatkozó törvények (az érték alakulásának elmélete) is magoktól levezethetők legyenek.

Arra, hogy az idevonatkozó roppant irodalmat felöleljük, gondolnunk sem lehet. Erre kötetek kellenének. Szerintünk irodalmat tárgyalni egyes mondatok kiszakításával, mint az ma is divik — nem lehet. Ezek az idézetek, mondatok nem alkalmasak arra, hogy valamely író nézetét megismertessék: egész lapok, sokszor tán az illető mű nagyobb részének idézése volna csak

alkalmas hü, igazi képét adni annak, mit az író gondolt. Egyes mondatok idézése csak arra való, hogy egy író művéből minden pártárnyalat böngészhessen ki olyan állítást, mely az ő szája ize szerint van tartva.

Mielőtt magára az érték fogalmára áttérnénk, két fogalomról kell megemlékeznünk, melyeket mintegy alapvetőket, előzőleg szokás tárgyalni: ezek a *hasznosság és használhatóság*.

Ezen szavak más-más értelemmel bírnak — bár ez értelemeket nem mindig találjuk megkülönböztetve, valamint hogy magok e fogalmak sem fordulnak elő minden írónál.

Hasznos alatt a nyelvszokás szerint mindazt értjük, mi bizonyos előnyt ad, bizonyos szempontból javunkra válik. Az eső hasznos a vetésnek, az ismétlés hasznos a tanulónak, a fenytetés a rossz gyermekeknek s így tovább. A hasznosság tehát nagyon tág fogalom, mely nem szorítkozik a gazdasági térre, s általában physiologiai vagy morális szempontot rejt magában, miért is a nemzetgazdaságtanban úgy alkalmazva, mint az emberi szükségletek szempontjából való jelentőséget, ezen árnyalatot visszatükrözve találjuk. Smith az épen, ki ezen hasznosság fogalmát — nála használati érték (value in use) — alkalmazva, a vizet nagyon hasznosnak, a gyémántot ellenben nagyon kevésbé ilyennek tekinti: nyilván azért, mert az előbbi elsőrendű életszükséglet, az utóbbi ellenben egy morális szempontból nem magasra becsült emberi ösztön, a hiuság, pompavágy kielégítésére szolgál: s így itt a hasznosság a szerint nagyobb, vagy kisebb, amint a szükséglet, melyet a kérdéses jószág (jav) kielégít: fontosabb vagy jelentéktelenebb: oly mérték, mely tudományunk szempontjából tisztán hasznavehetlen, idegenszerű.

A használhatóság, a szó elemzése szerint nem más, mint alkalmasság a szükséglet kielégítésére; ennél tehát ellentétben a hasznosság fenti értelmével, a szükséglet rangsorozata tekiutetbe nem jó, hanem a célnak megfelelés méretik épen a konkrét szükséglet szempontjából. E kifejezés inkább technikai árnyalatu s magában nem alkalmas az érték fogalmának felépítésére.

A két jelzett fogalom rendszeren egybe szokott olvasztatni s a utility, utilité jelenti a jav hasznavehetőségét a szükséglet fontossága s a javnak e szükséglet fedezésére való alkalmassága szempontjából. Ezen tágabb értelemben vett hasznosság, vagy

használhatóságot aztán sok szakember egyenesen az értékkel, vagy legalább annak egyik alosztályával, a használati értékkel tette egyenlővé. Ezen egyenlősítés történt néha öntudatlanul, a két fogalom külső megkülönböztetésével, másszor öntudatosan, úgy, hogy e mellett a használati érték fogalma teljesen elejtetett s az érték csak a csereértékkel jelezni szokott értelemben nyert alkalmazást. Az előbbire példák az angol írók, magok Smith ¹⁾ és J. St. Mill ²⁾ is, a németek közül Rau, ³⁾ Hermann, sőt egy helyen Wagner ⁴⁾ ugyanígy, az utóbbira Roesler ⁵⁾ és elég élesen hazai irónk, Láng Lajos. ⁶⁾

S ezzel megérkeztünk az érték fogalmához, vagy tulajdonkép mondhatnók: az érték-fogalmakhoz: mert a szétágazó jelentések mellett, melyet e szóhoz fűzve találunk, egy kicsit igazat adhatunk Neumann F. J. azon elég komikus megjegyzésének, ⁷⁾ hogy a különböző értéknek (Wertharten) mellett az érték egységes fogalmát adni ép oly vizás volna, mint a német nyelvben a Thürschloss és Jagdschloss fogalmak előtt a Schloss közös, egységes fogalmát bocsátani előre!

Vegyük először szemügyre az értéknek Smith által használt, némelyek szerint már Aristotelesnél feltalálható osztályozását. És ez, melyet a physiokraták óta átalán megszoktunk s mely még ma is többé-kevésbé, nálunk csaknem kizárólag uralkodik. E szerint megkülönböztetünk használati és csereértéket. Az előbbit úgy határozzák meg, hogy az a jav jelentősége (alkalmassága, hasznossága) a birtokos (gazdálkodó alany) saját használata szempontjából; a csereértéket pedig úgy, hogy az a jav jelentősége más javak becserélhetése (megszerzésére annak átengedése útján) tekintetében. ⁸⁾

¹⁾ »Inquiry sat.« I. k. 4. fej.

²⁾ »Principles of P. E.« k. 3. fej. 1.

³⁾ »Lehrbuch sat.« 57. §.

⁴⁾ Lehrbuch der politischen Oekonomie, I. Band. 1 Theil (Grundlegung). 33. §. (2. kiad.)

⁵⁾ »Zur Theorie des Wertes« Jahrb. für Nationaloek. u. St. XI. S. 279.

⁶⁾ »A közgazdaság elmélete« 27., 28. és különösen 29. l.

⁷⁾ Schönberg »Handbuch der polit. Oekonomie« I. köt. IV. fejezetében az általa irt értékelméletben (II. kiad. 156. l. 67. j.)

⁸⁾ Dupont »Thyrocratie« 118 l. Rau »Lehrbuch der pol. Oek.« I. 55. s köv. §§. Hermann »Staatsw. Untersuchungen« 1832. 4. l. Roscher »System der Volksw.« I. 4. §.

Ha mindazon kifogásokat felsorolni akarnók, melyeket e felosztás ellen tenni lehet és melyeket már tényleg tettek is, úgy nagyon messze kellene mennünk. Azért csak egynéhány nehézségre utalunk, mely e felosztás mellett felmerül.

A használati érték említett meghatározása, szorosán véve, magában foglalja az érték másik alfaját is: mert a gazdálkodó alany szempontjából a más javakért becserélés szintén csak egy neme a használatnak: sokszor — a modern munkamegosztás mellett kivált, — az egyetlen, melyet az a termelésnél szem előtt tart.

Ezen hiányon azonban a használati érték fogalmának egy kis megszorító átalakításával talán még lehetne segíteni: azt mondva, hogy a saját használat a saját gazdaságban való fogyasztás által használást jelent. ¹⁾

Ámde ezen átalakítás nem használ a másik kifogás ellen, hogy t. i. az osztályozás nem kimerítő, mert a birtokos néha senki maga nem használja a kérdéses javat, sem azt csere útján át nem engedi: pl. a bérbe-, haszonbérbeadásnál; vagy zálogba adja, elajándékozva azt s itt is mindig valami értéket kell tulajdonítani az illető dolgoknak, de használati-, csere- vagy egy harmadik nemű érték lesz-e ez?

Nem szerencsés az osztályozás annyiban sem, a mennyiben az érték e két neme némely javban épen nem, máskor bizonyos esetben nem található együtt. Az osztrák-magyar bank 1000 frtos jegye, egy jó hitelű cég 10000 forintos váltója, vagy egy aranyjárdék-kötvény a birtokosra ugynevezett használati értékkel nem bír: neki az becserélés nélkül teljesen hasznavehetlen. A ropant gyárak tulajdonosa úgy, mint pl. a nagy bortermelő annak az ágyugúlyónak, ágyunak vagy szesznek sat. annak a bornak maga vagy semmi, vagy alig valami kis részben veheti hasznát, a termékének tehát egészben, vagy legalább túlnyomó részben nincs semmi használati értéke. Már pedig az osztályozás hívei magok azt mondják, hogy a csereérték alapja a használati érték, e nélkül amaz nem képzelhető.

Továbbá alig alkalmazható a használati- és csereérték-elnevezés a javak egy nagy osztályánál, a szolgálatoknál. A házi

¹⁾ Roscher pl. idézett helyen az »unmittelbar« határozót használja, mely ugy magában szintén nem mond semmit s értelme csak a csereérték meghatározásánál derül ki.

cseléd munkája, az ügyvéd fáradozása, az orvos tanácsa értéket képviselnek, érettek bér, illetve munkadíj jár. Kérdés, hogy mikép különböztetjük itt meg a használati- és csereértéket? Hol itt a csere? Hisz ez dolgok (anyagi) birtokváltozását feltételezi, itt pedig egyáltalán nincs semmi, a minnek birtoka a fizetőhöz (a szolgálatot igénybe vevőhöz) átmenne. Ha a fél átadja ügyét egy ügyvédnek s ez helyes jogalapra fektetett érvelésével megnyer egy 50,000 ftos ingatlan tulajdonjoga iránti pert: mit adnak egymásnak cserébe? A fél a jutalomdíjat: de az ügyvéd a félnek mit sem ad: még a periratokat is a pertárba viszi, s az ítéletet, melyet esetleg fele kezébe ad, nem ő, hanem a bíróság hozza; s az ingatlant magát bizonyynyal nem az ügyvéd adja cserébe a jutalomdíjért! Nem könnyebb a használati érték fogalmát alkalmazni. Hogy alkalmazza a fél az ügyvéd munkáját a saját közvetlen használatára, minő egyéni szükségletét elégíti ki vele, holott az ügyvéd, kiben megbízik, talán akkor sem érintkezik vele közvetlenül, mikor átveszi az ügyet!

Hasonló az eset azon Neumann F. J. ¹⁾ által felhozott példában, mikor a kereskedő a vasutra feladott árujáért szállítási díjat fizet. Mi lesz rá nézve e fuvar használati értéke? Minő közvetlen használatára szolgál neki ez a fuvarozás: hisz ő magát az árut sem fogja használni, hanem a piacon eladja! Azt fogják mondani, hogy drágábban fogja eladhatni! Ez igaz, ámde ha ezt az előnyt is használati értéknek minősítjük, akkor csakugyan a becserélhetést, a csereértéket is a használati érték kalapja alá vontuk. — Szembeszökő, minő nehézséget szül ez osztályozás a nem anyagi javaknál.

Ugyancsak nagyon kérdéses a csere-érték szó alkalmazhatósága ott, hol a csere alatt értett egyezkedési szabadság — a forgalom szabadsága — hiányzik: tehát nemcsak a régi világ robotjában, a régi árszabásokban: hanem a mai katonasoldban, a só vagy dohány monopoláraiban, a posta szállítási díjainál stb. Kérdéses, hogy beszélhetünk csereértékről a kisajátításoknál, mikor esetleg a tulajdonosnak semmi kedve jószága csereképeségét megkísérteni? S tulajdonkép világszerte úgy áll a jog szerint, hogy nem is a csereértéket, hanem inkább a régi birtokos

¹⁾ Schönberg id. kézikönyvében. IV. f. 161. l.

szempontjából vett használati értéket, vagy még ennél is többet kell megfizetnie a kisajátító vállalatnak még akkor is, ha az annak az ingatlannak esetleg semmi hasznát sem venné. Itt tehát van birtokváltás, de nincs sehol csereérték.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy Rodbertus ¹⁾ figyelemztetett arra, miszerint a csereérték történelmi fogalom, a forgalom szabadság rendszerével van összefüggésben, azzal jött s azzal megy. Közös gazdaságokban, úgy a socialisták által tervezett, mint a már létezőkben (kényszerjellegűekben) csere nincs s így csereértékről sem beszélhetni.

A használati- és csereérték megkülönböztetése a mondott értelemben, végre az elméletet egy nagy ellenmondásba keverte önmagával. Odavezetett ugyanis, hogy, mint láttuk, a használati érték összeesett a (általunk fentebb úgynevezett tágabb értelemben vett) hasznossággal. Ezzel aztán az összefüggés az érték másik osztályával megszűnik, s egy egységes értékfogalom csakugyan képzelhetlenné válik; mert a használati értéknél csakis a szükséglet és a jav alkalmazhatósága ennek fedezésére: a csereértéknél pedig az előállítási költség illetve a jav létező mennyiségének az összes kereslethez való viszonya, tehát tisztán heterogen dolgok jönnek tekintetbe. Nem csoda aztán, hogy Smith és követői hangsúlyozzák a két értéknek közt fennálló ellentétet: hogy szerintök csekély használati értékű dolgok nagy csereértékkel bírhatnak s viszont nagyon hasznosak csekély csereértékkel. Ebből aztán az a képtelenség származik, hogy pl. az ékszervásárló nagyobb használati értékű dolgaiért haszontalanokat kap cserébe s így határozottan vesz: valamint az is, ki a kenyérért és vízért, ezekért a nagyon hasznos, nélkülözhetlen javakért holmi csekély használhatóságú dolgokat, vagy épen a saját gazdaságában teljesen hasznavehetlen bankjegyet fogad el az alkuban: egyenesen saját gazdasági romlását készítené elő. Ilyen vizás dolgok jönnek elő az osztályozás folytán, holott másrészt a csere jelenségeinek megmagyarázására épen azt kell feltenni, hogy a cserébe kapott javat a cserélő maga jobban használhatja, tehát több használati értéket ismer fel benne, mint a cserébe adott jószágban.

¹⁾ Briefe an Wagner, Tüb. Ztschr. 1878. 223. l.

Azt hisszük, hogy a használati és csereérték-osztályozás a fentebbiek szerint csakugyan nem kielégítő és szükség van oly felosztásra, mely a régi osztályozásban tagadhatlan meglevő helyes magvat nem ejtve el, kimerítő s olyképp adott legyen, hogy az érték egységes fogalmát abból megalakítani lehessen.

Mielőtt a különböző javaslatba hozott osztályozásokat érintenők, megkíséreljük annak kimutatását, hogy az érték — még az u. n. használati érték alatt értett alakjában is különbözik a hasznosság, vagy használhatóságtól (e szók tágabb értelmében).

Helyezkedjünk egy pillanatra valamely teljesen izolált gazdaságba, hol tehát csereértékről szó sem lehet s az értéknek ezeu neme nem hathat zavarólag vizsgálódásainkra.

A kérdés az, minő szempontból méri a magánosan élő egyén a rendelkezésére álló javak becsét, értékét? — A felelet bizonynyal úgy hangzik, hogy egyik főirányadó lesz e mérlegelésnél az, mit hasznosság vagy használhatóságnak nevezünk. De nem a kizárólag irányadó. Ha a Robinson-sziget lakója nagy ügygyelbajjal összetákol egy rozoga csónakot, melyen csendes vízzel szórakozás végett körüljárja a szigetet s ezt a vihar összetöri: jobban fogja fájlalni e bajt, mint ha 10 levágott fatörzsét égette volna el a villám. Pedig az előbbire tulajdonkép semmi szüksége sem volt, míg a fatörzsek tüzelésre vagy lakása megerősítésére szolgáltak. Ha egy ritka vadat ejtett el nyilával hosszú leselkedés után, alighanem többre fogja becsülni, mint azt, melyet százával foghat el: még ha husuk egyforma jó volna is. Vagy, hogy szembeszökőbb példát hozunk fel: ha az ivóvizet egy óra távolból kell lakába vinnie s azt 24 órán át tartogatnia: alighanem igen érzékeny veszteség lesz rá nézve, ha a korsó viz véletlenül feldől és kifoly. Ellenben, ha esetleg egy forrást fedez fel udvarán: úgy alig lesz előtte valami értéke a korsó viznek; pedig a viz most is oly fontos szükségletét s csak olyan jól elégíti ki, mint előbb.

Látjuk tehát, hogy az érték fogalma valami összetett még akkor is, ha a használati értéket tekintjük s azon elemek, melyeket rendszeren csak a csereértékben keresnek, megvannak már az érték minden osztályában: a hasznosság s a megszerzés nehézsége alapelemei az érték fogalmának. És logice nem is képzelhető egy

egységes fogalom máskép, mint ha annak minden alosztálya ugyanazon elemekből áll.

Az érték egységes fogalmára áttérve, ezt ott, hol egyáltalán ilyennel találkozunk, többé-kevésbé körülírva úgy látjuk, mint a *javnak a gazdálkodó alany által mérlegelt jelentőségét*. De ezzel nyilván vajmi kevés van mondva. Világosnak látszik, hogy az érték bizonyos jelentőség s hogy azt csakis az illető gazdálkodó alany határozhatja meg: bár itt már nehézséget okoz a csere, hol legalább két gazdálkodó alany áll egymással szemben és kérdés lesz, melyik szempontjából fog megállapíttatni az érték; az eladó-vagy a vevőéből (valószínűleg egyikéből sem, hanem valami compromissum vezet eredményre)? De ettől eltekintve, a gazdálkodó alany szempontjával még korán sincs jelezve, hogy minő elemekből áll az érték: a minthogy ez elemeknek magából a fogalomból való kifejtésére irányzott törekvés tudtunkkal sehol sem mutatkozik.

E hiányon segitendők, megkíséreljük a nemzetgazdaságtan egyik legegyszerűbb, valóban alapvető fogalmából kiindulni: a gazdálkodás fogalmát venni alapul. — E szót tulajdonkép az érték érintett meghatározásában is megtaláljuk, de csak mint mellékest, mint közelebbi jelzőjét az alanynak, melynek szempontjából a javak jelentősége méretik s ezen jelző (a gazdálkodó alany) aztán további szerepet nem visz, úgy, hogy körülbelől feleslegesnek is látszik.

A gazdálkodás alatt tudvalevőleg általában a szükségletek kielégítésére irányzott (emberi) tevékenységet értjük; megjegyezve, hogy itt, mint bennünket nem érdeklőt, kihagytuk a különben is vitás közelebbi meghatározását annak, minő szükségletek kielégítése és minő emberi tevékenység tekintendő gazdálkodásnak. Céljainkra elég annak hangsúlyozása, hogy a gazdálkodásnak két elengedhetlen ismérve van: egyik annak tevékenység- (munka, áldozat) jellege, a másik a szükséglet-kielégítésre való irányulása. Két oldala van a gazdálkodásnak: egyik, mintegy az eszköz: a fáradság, erőfeszítés, áldozat; a másik, az eredmény, a szükségletkielégítés. S e két oldal mutatkozik a gazdálkodás eredményeül létrehozott javon is: az egyik a tevékenység, mely szükséges volt arra, hogy a jav birtokunkba jöjjön, a másik a szükségletkielégítés, az úgynevezett (tág értelemben vett) hasz-

nosság, melylyel e jav bir. S e két oldalt még úgy is tüntethetjük fel: mint egymással szemben a multat s jövőt: a jav birtokában levő gazdára a kifejtett tevékenység a multé — a haszon, melyet a jószág neki nyújtani fog, a jövőé.

S most alig szükséges mondanunk, hogy a két oldal, melyre a gazdálkodás fogalmában akadtunk — az emberi tevékenység egy részről, a hasznosság létrejötte másrésztől — az a két elem, melyet fentebb az érték alkotórészeiül felismertünk s hogy ezzel megvan a logikai lehetőség, az érték fogalmát a gazdálkodás fogalma segélyével megállapítani.

Az érték tehát lesz: a javak jelentősége a gazdálkodás szempontjából.

Azt hisszük, az így adott fogalom — ha a gazdálkodás jelzett értelmét folyvást szem előtt tartjuk — alkalmazható az érték minden alakjára s egyuttal alapul szolgálhat az érték törvényeinek levezetésére.

E fogalom mindenesetre különbözik a hasznosságtól, mint Smith-féle használati értéktől: épen azért, mert a gazdálkodás, mint tevékenység szerepelvén: nagyobb jelentőség lesz tulajdonítandó azon javnak, mely nagyobb fáradság, áldozat eredménye — melynek cserébe vételével nagyobb fáradságot, munkát kimé-
lünk meg, mint egy másiknál. S ezzel nemcsak áthidalhatóvá válik a Smith-féle nagy ellentét az érték két neme közt: de igen egyszerűen lesz magyarázható, miért nincs értéke a különben nagyon hasznos napfénynek, esőnek, víz partján a viznek s így tovább: mert ezek alkalmasak ugyan a szükségletek kielégítésére, de gazdálkodás, mint emberi tevékenység tárgyát nem képezik. — A hasznosság bent van adott érték meghatározásunkban: az érték egyik eleme gyanánt.

Minél fontosabb a szükséglet és minél alkalmasabb annak kielégítésére az illető jav: annál nagyobb az értéke; de csak — ceteris paribus —; úgy, hogy ha két áru hasznavehetősége az egész világ felfogása szerint változatlan marad is: ha az egyik előállítása kétszerte több munkába és tőkébe kerül ma, mint ez-
előtt: úgy ennek értéke nemcsak a cserében, hanem az előállító saját fogyasztása tekintetében is kétszer oly nagygyá válik a másikkal szemben, mint volt kezdetben.

Viszont azt, hogy az érték fogalmának (még az u. n. csere-

értékének is) a hasznosság szükséges alkatrésze: alig kell vitatnunk, annyival kevésbé, mert azt az értékfogalomba rendszeren felvéve találjuk. Ugy a francziák J. B. Say ¹⁾ nyomán, ki szerint a hasznosság adja a javak értékét, mint a német nemzetgazdák Rau ²⁾ és Roscherrel ³⁾ élökön: a hasznosságot az érték alapjául tekintik és Knies ⁴⁾ egyenesen kimondja, hogy a használati érték elemeinek a csereértéknél is érvényesülniök kell, hogy e két neme az értéknek harmonikus. Csak a Ricardo nyomán indult, Mill által kiképzett érték (csereérték) elmélet, mely (bár csak a javak nagy részére és Millnél csak a belföldi forgalomra szorítva) a termelési költség befolyását nagyon is kizárólag hangsúlyozza, látszik háttérbe szorítani a hasznosság, a szükséglet elemét, holott a mindennapi élet megtanít arra, hogy kaucsuk, fűrészpor és vas akkor lettek igazán értékesekké, mikor új meg új használatra találtak, míg másrészt a divatból kiment czikkek értéke csaknem egyenlővé válik semmivel, holott előállítási költségeik egy cseppet sem változtak és maga Ricardo földjáraadék-elmélete épen azon fordul meg, hogy a szükséglet emelkedésével a föld termékeinek ára oly magasra emelkedik, mely lehetségessé teszi a rosszabb föld művelését.

Felmerül már most a kérdés: mikép legyen az így egységesen meghatározott érték osztályozandó s a hiányos használati és csereérték-féle felosztás helyettesítendő?

A különböző újabb osztályozások felsorolásába és vizsgálatába ezuttal nem bocsátkozhatván: megkiséreljük a használati- és csereérték-féle felosztásban rejlő helyes alapeszme segélyével megoldani a feladatot.

A javaknak a gazdálkodás szempontjából vett jelentőségét ismervén fel érték gyanánt: szembeötlő, hogy ezen jelentőség mérlegelése, sőt már e jelentőség felismerése mindenkor az ember-től vagyis, mint mondani szokás, a gazdálkodó alanytól jö. De egy különbség még is van a felismerés, a mérlegelés alanya tekintetében — s ez az, mit a régi osztályozás helyesen juttat kifeje-

¹⁾ »Cours complet d'Économie p. II. vol. chap. III. du fondement de la valeur. (1840.)

²⁾ »Lehrbuch der Pol. Oek.« 57. s köv. §§.

³⁾ »System der Volksw.« 4—6. l.

⁴⁾ Zeitschrift f. d. ges. Staatswissenschaft, XI. 421. s köv. l.

zésre: egyszer csak is egy egyén, egy gazda jó tekintetbe, más-szor ellenben két vagy több ily alany szempontja játszik össze az érték megállapításában. Az előbbi az, mit elég szerencsétlenül használati értéknek neveztek, az utóbbi az u. n. csereérték.

Az egyes gazdálkodó alany mindenkör az ő saját helyzete, szükségletei, hajlamai, izlése — valamint saját foglalkozása, képessége szerint fogja becsülni a dolgokat. Az északon élő a pré-met a rövidlátó a szemüveget, a sánta a mankót, a műértő a szép festményt, a tudós a könyveket, a gazda a jó lovakat, a beperelt a híres ügyvéd szolgálatját sokra becsüli, míg a másik előtt ezek a dolgok értékkel nem birnak. Hogy épen értékkel birjanak a javak az illetőre, kell, hogy vagy maga saját szükségletére fordítsa, saját maga fogyassza azokat, vagy a lehetőség meglegyen, azokon akként túladhatsz, hogy érettök ilykép használható java-kat kapjon. A használati érték meghatározása, mint láttuk, épen csak az előbbi esetre illik rá: míg az utóbbit már a csereérték neve alá vonták; holott a kereskedő a saját szempontjából meg-becsült javaknak, az áru értékét emelő szállításnak csakis annyi értéket tulajdonít, mint gazdálkodó alany — a mennyit érettök kapni, illetve a mennyivel értéköket növelni remél.

Az érték ezen nemét minden habozás nélkül az egyéni (egyedi) érték elnevezéssel jelelhetjük: értve alatta azon értéket, melyet minden egyes gazdálkodó alany a saját gazdálkodása szempontjából tulajdonít a javnak.

Az érték másik neve, mint érintök, abban különbözik ezen egyéni értéktől, hogy ott a becslés — értéktulajdonítás és mérle-gelés — nem kizárólag az egyes gazdálkodó alany képzetétől függ, hogy az egyes szempontja nem az egyedül irányadó, hanem több, legalább is két ily szempont találkozik és mint Roscher jellemzőleg mondja, szembenálló érdekek harcza által jó létre az érték megállapítása. A kiindulási pont az egyéni érték marad, csakhogy itt már mintegy összetétel jelentkezik: több egyéni értékmérlegelés eredménye.

Ez az alak előfordul, mihelyt a törzs családias jellegű jav-megoszlási és munkafelosztási rendszere helyébe az ellenszolgál-tatás melletti adásvevés jut érvényre: szóval, mihelyt a többé-kevésbé szabad csere megkezdődik s a különböző árszabásokkal vegyest a szabad egyezkedés által meghatározott értékkel talál-

kozunk, míg a mai gazdasági jogrendszer mellett a szabad forgalom — legalább egy állam határain belül uralkodó szabálylyá vált s csak itt-ott találkozunk a kényszeren alapuló közös-gazdaságokban (melyek legfontosabbja az állam) ármeghatározásokkal, melyek nem alkü eredményei, pl. vízmentesítésnél az egyes birtokok terhelése, jogilletékek s a kisajátítások átalában; oly állapot, melyet a szocialisták a szabad-verseny okozta bajok elhárítása végett átalánosítani, vagy legalább nagyon kiterjeszteni kívánnak.

Hogy az érték e nemének megfelelő kifejezést találjunk, olyat kell keresnünk, mely nemcsak az érték szabad egyezkedésnél jelentkező alakulatának, hanem a történelem által felmutatott minden egyéb jelentkezésének is megfeleljen. Olyannak kell továbbá lenni ez elnevezésnek, hogy ne csak anyagi javak forgalmára illjék, hanem mindazon kategóriákra, melyeket a római jog a *do ut des, do ut facias, facio ut des* és *facio ut facias* osztályozással megjelölt, nem feledve el azt sem, hogy az élet tarkasága nem egy esetet mutat fel, hol nemcsak a tevés, a szolgálat, hanem a türés, tenni hagyás, sőt az egyszerű nem tevés, abbaahagyás is ellenszolgáltatást nyer, s így értéket képvisel, értékmérlegelés tárgyát képezi s hogy végre a gazdasági világ körében dologi és kötelmi jogok — néha közjogi alapuak is (regale!) úgy jelentkeznek, mint a forgalom tárgyai s nem szabad az érték osztályozását eszközölnünk a nélkül, hogy figyelmünket e körülményre is kiterjesztenénk.

Nem nevezhetjük ez értéket objektív értéknek ¹⁾: mert ez elnevezés, szemben a szubjektívval, valami a javakban benrejlő s nem nekik általunk tulajdonított, reájok ruházott jelentőségre utalna. Pedig megengedve, hogy az érték e neménél, mely legtöbbször egy csomó egyéni becslésnek mintegy átlagosa — a piaci ár gyanánt jelentkezik: épen a becslö alanyok száma bizonyos tárgyilagosságot enged feltenni: e becslés, ez értulajdonítás is csak oly szubjektív, mint az egyéni érték mérlegelése; a javak jelentősége a legkülönbözőbb emberi czélok, szükségletek irányában (pl. csak a gyógyulást, művelődést és zeneélvezetet

¹⁾ Alkalmazva és részletesen fejtegetve Neumann F. J. által »Revision der Begriffe Werth u. Preis.« Tübinger Zeitschrift XXVIII. 257 s köv. l.

említve) ugyanis csaknem megmérhetlen, magok ezen célok, szükségletek egymással jelentőség dolgában összehasonlíthatatlanok s még ott is, a hol két vagy több jószág ugyanazon szükségletet van csak hivatva fedezni, (mi ritka eset lesz az életben) ott is alig fogjuk azt találni, hogy értékek épen az arányban álljon, mint tárgyi — physice megmérhető — alkalmasságuk az illető célra.

Az absztrakt érték-féle ¹⁾ megjelölés sem látszik nekünk szerencsésnek: mert a mitől itt elvonatkozni kellene: az egyéni érték szempontjából döntő sajátos viszonyok a cserék egész sorában — különösen a nagyon ritka javaknál, melyeknek piaci ára nincs: csaknem kizárólag irányadók, és belejátszanak még a piaczon történő adás-vételek mindegyikébe is: másrésről pedig épen az érték eme nemével szemben a forgalmi életben tényleg nem jelentkező és így konkrét módon meg nem állapítható egyéni érték bir bizonyos absztrakt jelleggel.

Rodbertus s általa saját vallomása szerint meggyőzötve, Wagner ²⁾ az érték e nemét sociális értéknek nevezik: ezzel is hangsúlyozva azt a körülményt, hogy a csere — a mai szabadforgalmi jogrendszerben jelentkező alakjában nem az egyetlen történelmi alak, mely az érték e nemének létet ad s hogy volt és képzelhető is egy más jogrendszer, mely a mai csereviszonnyal nem fog megelégedni s hogy e szerint az érték e neme mindenkor a társadalom szervezetétől függ: valami »socialis« jelenség. E szempont elvileg jogosult, de az elnevezés ellen azt lehet felhozni, hogy a socialis jelzöt minden egyes csereesetre alkalmazni, s azt az értéket, mely valahol két egyén megegyezése folytán pl. egy orvosi tanács, vagy egy egyszerű rajz értékekép jelentkezik, mintegy bizonyos társadalmi jelentőséggel felruházni vizás dolog. E mellett azonban meg kell engedni, hogy az egyéni érték ellentétét képező sociális érték elnevezés helyesen utal arra a különbségre, mely az értékmérlegelést eszközlő alany tekinteté-

¹⁾ Rau által Lehrbuchja 62. §. felállított, Wagner által is hangsúlyozott osztályozást.

²⁾ Lehrbuch der pol. Ökonomie, I. k. Grundlegung (2. kiad.) 35. §., hol ⁴⁾ jegyzetben utal Rodbertusnak egy hozzáintézett levelére, melyben ez a csereértéknek a használati értékkel való szembeállítását logikai és történelmi fogalom szembeállításának s így logikai képtelenségnek minősíti.

ben itt fennáll: hogy csakugyan a leggyakoribb, legfontosabb javak — kivált ma, a világforgalom korában, mintegy az egész társadalom szempontjából becsültetnek meg így gazdasági jelentőségek szerint s ily értelemben az egyéni érték mellett ugyszólván egy társadalmi érték áll.

A Rodbertus-Wagner-féle elnevezés egy, tudományunkban kellőleg még alig méltatott termékeny térre vezet át bennünket: a jogi szempontnak, mint a gazdasági élet felett uralkodó, azt szabályozó rendszer szempontjának az elmélet alaptételeinél való figyelemre méltatására. És nem látszik kérdésünkre nézve feleslegesnek, az érték e nemét, mint a jogrendszer egyik nevezetes részének mozgató elemét, jogi elbírálás alá venni. A magánjog (tárgyi értelmében) csaknem túlnyomó részében, vagyoni viszonyok szabályozására szolgál; a dologi jog és kötelmi jog kizárólag ezekkel foglalkozik.

Bennünket csak a kötelmi jog érdekel. Ez ama rész, hol mindazok a jelenségek mozognak, melyek a gazdasági életben az érték második nemének nyilvánulását képezik. A kötelmi jog szabályozása alá tartozik a csere ügylete, az adásvevés s mindazon kategóriája a jogügyleteknek, melyet fentebb, mint az érték-mérlegelés nemeit jeleztünk. — Már most igaz ugyan, hogy a kötelmi jogviszonyokban az egyik fél szolgáltatása nem jár mindig ellenszolgáltatással, mert vannak ingyenes jogügyletek is. Ámde a mi szempontunkból csakis a viszterhes (és pedig u. n. teljes viszterherrel járó) kötelmi jogviszonyok jönnek tekintetbe. Természetesen annak megállapítása, hogy a szolgáltatás teljes viszterherrel jár-e s nem bír-e, legalább részben, az ingyenesség jelle gével, tisztán gazdasági kérdés s itt nem az illető szolgáltató alany egyéni nézete, hanem inkább az ő szándéka (animus donandi) lesz a mérvadó. Például az, kit saját véleménye szerint a vételnél rászédtek, vagy aki azt hiszi, hogy az árjegyzék, mely szerint adni vagy venni kénytelen, reá nézve igazságtalan s ő elpocsékolja, illetve túlfizeti az illető cikket (pl. a szükségáruk, az állami monopol tárgyai, a kisajátítás némely esetben), még nem ajándékoz s az ilyen ügyletet teljes viszterherrel járónak fogjuk elismerni. Minden ily kötelmi jogügylet az egyik szolgáltatásnak megfelelő ellenszolgáltatás megállapítását foglalja magában s épen ez az, mit mi az érték második nemének meghatá-

rozása alatt értünk. Anyagi javak anyagi javakért, személyes szolgálatok ugyanilyenekért, úgy mint anyagi javak tevésért és nem tevésért, vagy éppen türésért adatnak és vétetnek s a mindenkori kötelmi jog feladata, mindezen viszonyokat az uralkodó gazdasági jogrendszernek szellemében szabályozni.

Az érték ezen neme tehát az, mely a javak forgásában — a legtágabb értelemben vett, a kötelmi jogviszonyok egész sorát felölelő forgalomban jó nyilvánulásra, az egymással forgalmi összeköttetésben levő gazdálkodó alanyok által elfogadott értékmérlegelés eredménye s a forgalomról, melynek éppen létét köszöni, talán leg-egyszerűbben forgalmi értéknek volna nevezhető: mely elnevezés a mindenkori gazdasági jogrendszernek nem praejudikál s nemcsak a szabad forgalom, hanem általában minden bármely jogalapon nyugvó forgalom szempontjából alkalmazható. E kifejezés egyuttal tágabb körben mozog, mint a csereérték s ellene az illető helyen felhozott kifogások nem találhatnak. Csak annyit szükséges megjegyezni, hogy e forgalmi érték nemcsak a nagy forgalom tárgyát képező javakra, hanem minden egyes javforgás esetére alkalmazandó ¹⁾.

Az egyéni érték mellé tehát az érték másik osztálya gyanánt a forgalmi értéket állítottuk oda, értve ez utóbbi alatt azon értéket, melyet az egymással forgalmi érintkezésben (kötelmi jogviszonyban) álló gazdasági alanyok — mindenkor a gazdálkodás szempontjából — közösen tulajdonítanak valamely javnak.

A különbséget az egységesen meghatározott érték két neme közt a mérlegelő alanyban s nevezetesen abban találtuk, hogy az egyéni értéknél egyoldalú, a forgalmi értéknél pedig kétoldalú, közös becslés forog fenn. Hogy az értéktulajdonításnak az utóbbi esetben közösnek kell lenni, azt a szabad forgalom rendszerénél mutatja a mindennapi élet. Minden egyes forgalmi alaknál, legyen az adásvevés, munkabéri szerződés, haszonbérlet, vagy bármi más: mindkét alany a saját szempontjából kétszeresen határozza meg az (egyéni) értéket; egyszer az általa eszközöndő,

¹⁾ Rau Antal »Lehrbuchja 60. §-ában felállított forgalmi érték-féle (Verkehrswerth) forgalom ettől egészen elüt, a mennyiben nála a forgalmi érték annyiban különbözik a csereértéktől, hogy éppen a forgalomba helyezésével járó költségek (piaczra-vitel, értékesítési költség) nem szerepelnek úgy, mint a javnak a forgalomban tulajdonított érték része.

másodszor az ő javára szolgálendő teljesítés értékét mérlegelve. Hogy alku jöhessen létre, kell, hogy mindkét fél ez utóbbi értéket magasabbnak találja az elsőnél, mert különben nem lesz érdeke a változásban. Megkísérlették azt is, hogy az értéknek oly szoros törvényét állítsák fel, mely nem elégedve meg az adott általános korlátokkal, egészen szabatosan jelölje ki, melyik az a pont, melyen a két fél közt az egyetértés létre jő. Legujabban épen e kérdéssel s az idevonatkozó tanok bírálatával foglalkozott egy jeles dán tudós, Scharling Vilmos ¹⁾, ki azt a tételt állítja fel, hogy a csereérték nem más, mint azon erőfeszítés, mely annak, ki valamely jószág birtokába jutni, vagy valamely munkát kivitetni kíván, megkiméltetik az által, hogy az illető esetben a másik részről a csereviszonyban a kérdéses javat megkapja, vagy a szolgálatot (munkát) megszerzi. De a jeles kritikus nem veszi észre sem azt, hogy ezen tétele szerint az egyes — más uton meg nem szereshető példányok (szolgálatok) értéke végtelen nagy volna, másrészt, hogy épen ezen erőfeszítés (áldozat) becslése tisztán egyéni dolog, az illető fél alanyi nézetétől függ, s épe ezért semmivel sem vezet közelebb a célhoz, mint a régibb elméletek.

Hogy mindazáltal a különböző egyéni értékmérlegelés mellett az egyetértés mikor jő létre, arra nézve egy szempontra akarunk utalni, mely egyuttal világot vet az érték két osztálya közti különbségre. Az izolált cserénél a két fél becslése közt nagyon nagy eltérések lehetnek, mert itt tisztán a saját fogyasztás szempontjából vett jelentőséget tekint mind egyik fél, s itt az egyéni helyzet és felfogás roppant különbözeteket szülhet. Nem úgy a nagy forgalomban, a tőzsdén, a piacon. Mert itt mindkét félre nézve az egyéni érték az lesz, mit a piacon árujáért okvetlen meg kell kapnia. A gazda, ki fölös búzáját a vásárra viszi, nem gondol arra, hogy neki egy pár csizma meg egy kalap 7 frt. értékben többet érne, mint az 1 mm. buza — mert valószínűleg ez utóbbival saját háztartásában alig tudna mit csinálni: hanem annyi egyéni értéket tulajdonít neki, a mennyiért tudomása szerint az a piacon kel. Ha tehát tegnap 7 frt 20 krt adtak búzájáért, ma alighanem hajlandó lesz azt ugyanannyiért odaadni;

¹⁾ Németül a »Jahrbücher für Nationaloek. u. St.« uj f. XVI. k. 417. s köv. l.

megörül, ha 10 krral többet kap érte, de megelégszik 7 frt 10 krral is, ha úgy gondolja, hogy máskor sem kap érte többet. Ugyanígy gondolkodik a buzavásárló kereskedő is, csak hogy a viszony fordított. Szóval — s ezt akartuk épen jelezni: a nagy forgalom nemcsak a csereértéket teszi összhangzóvá, hanem előidézi azt, hogy az egyéni érték — ép a munkamegosztás korában — nagyon szorosán alkalmazkodik a forgalmi értékhez, mi itt ismét nem egyéb, mint valami átlagosa a forgalomban álló gazdaságok egyéni értékeinek. S ez sokat levon a csereértéknek az egyéni érték mellett s attól függetlenül való megállapítására irányuló kísérletek gyakorlati jelentőségéből, s újabb bizonyága az érték két neme közt fennálló összhangnak.

A gazdálkodó alanyok közös szempontja irányadó a forgalomban még az úgynevezett szükségáraknál is, bár itt úgylátszik, mintha az egyik fél nem játszanék semmi szerepet az érték meghatározásánál s ez tulajdonképp csak a másik fél önkényétől függene. Ámde ez egyszerűen nem áll. Ha a szükséghelyzetben levőnek a kérdéses jószág saját gazdaságában fogyasztva, nagyobb hasznot nyújtana mint az a jav, melyet annak átengedése fejében kap: nem fogja azt átengedni cserébe, valamint akkor sem, ha úgy hiszi, hogy annak megtartása, vagy egy más vevő keresése gazdasági helyzetére előnyösebb volna a kérdéses szükségár elfogadásánál s azért az, ki a divatból kiment árucikket potomon áron elvesztegeti, vagy, ki az ostromlott várban élelmi cikkért roppant pénzt ad: az érték megállapításánál a maga szempontjával is közreműködik: az egyéni érték reá nézve a cserébe vett jószágnál mindig nagyobb, mint a forgalmi érték — mint a cserébe adott javnak az ő szempontjából vett egyéni értéke.

Másképp tűnik fel a dolog ott, hol a forgalom — az egyezkedés szabadsága hiányzik: az u. n. árszabásoknál, monopoláraknál (jogi monopolt értve) sat. Itt közel van a gondolat, hogy az egyik gazdálkodó alany szempontja valóban nem jö tekintetbe, hanem kizárólag a másik, — vagy esetleg ez sem, hanem egy harmadik személy határozza meg az árakat (a község, az állam, stb.). S ez igaz is, de a csereérték magasságának előleges meghatározása nem zárja ki azt, hogy a tényleges alku, a kötelmi viszony létrejötte alkalmával ez az érték ne volna a mindkét gazdálkodó alany szempontjának megfelelő, közösen elfogadott

érték. A ki szivart vesz a boltban, vagy menetjegyet vált a vasutra, avagy levélbélyeget ragaszt fel: elismeri, hogy az ő szempontjából legalább is annyi értéket tulajdonít a szerzett élvezetnek, amennyi áldozatot érte hoznia kellett.

Nem gyakorlati, de tisztán theoretikus nehézséget okozna a forgalmi érték általunk adott értelme egy socialistikus (kényszerjellegű) gazdasági jogrendszerben, hol egy sajátos szervezet határozná meg az egyes (gazdasági) teendőjét s annak jutalmát (ellenértékét). Valami hasonlót mutat fel például napjainkban is a hadsereg legénységének zsoldja — az általános védkötelezettség mellett, a kényszerű (köz-) munkák jutalma stb. Itt nyilván nem lehet mondani, hogy az illető szolgáltató gazdasági alany közös szempontjának tekintené az illető ellenértéket s azt — kényszer nélkül — elfogadni hajlandó volna. Ámde az is bizonyos, hogy itt már nem a magánjog (kötelmi részének) terén állunk: hogy ez valami oly tér, hova már a gazdaságtan ki nem terjed, hol már nem gazdálkodó alanyok, hanem egy fensőségi jogát gyakorló állam az egyedül határozó. S az a nehezen elképzelhető socialista szervezet már szintén nem egy mással magánjogi alapon érintkező gazdaságokat tartalmazna, hanem egy ropant gazdasági monstrumot képezne, mely többé nem a gazdasági elvek, hanem az illető szervezeti szabályok értelmében oszt és uralkodik.

Alig szükséges hangsúlyoznunk, hogy az érték két osztálya meghatározásunk szerint nem áll egymással merő ellentétben; nem létezik köztök az az áthidalhatatlan űr, mint a Smith-féle használati- és csereérték közt. Ellenkezőleg, az érték két neme kizárja ugyan egymást szerintünk is — ez a helyes osztályozás előfeltétele: de mindkettő az érték egységes fogalmából következő külön-külön jelentkezését képezi az értéknek. Az érték az azt meghatározó, mérlegelő gazdaság egysége, vagy többségéhez képest két alakban lép fel s a második alak, a forgalmi érték, tulajdonkép nem egyéb, mint az egymással érintkezésbe lépő gazdaságok szempontjából vett különböző egyéni érték egybevágásának kifejezője.

Az érték e két osztálya közt az összhang valóban csakis az adott alapfogalom mellett képzelhető: csakis akkor, ha az egyes gazdasága szempontjából vett értéknél nemcsak a hasznosságot,

hanem egyuttal a megszerzés nehézségét is tekintetbe vesszük, ha szem előtt tartjuk, hogy a gazdálkodás szükségletek kielégítésére vezet ugyan, de magában nem más, mint emberi erőfeszítés, munka, áldozat, melyből minél több kellett valamely jav megszerzésére, annyival értékesebb az a termelő, illetve cserébe vevő gazdaság szempontjából.

S ezzel nemcsak azt értük el, hogy egy alapra hoztunk ellentétesnek látszó, de általán egy közös fogalom alá tartozónak vett dolgokat, hanem azt is, hogy a forgalmi érték elméletét, az érték ugynevezett törvényét dióhéjban az érték fogalmában fel-találhatjuk.

Itt egészen rövidék leszünk.

Aki bizonyos javat megszerezni óhajt: előre meghatározza magában, mekkora az a legnagyobb áldozat — saját javaiban kifejezve — melyet annak elnyeréseért hozni hajlandó. Esetünkben ez lesz az érték maximuma, legmagasabb tétele.

Kérdéses gazdánk szempontjából természetesen annál jobb, minél kevesebbet kell adnia az óhajtott javért s így ő neki az érték minimuma egészen a 0-ig menne le.

Ámde a másik oldalon áll az, ki az illető keresett javval rendelkezik, s azt bizonyos feltétel mellett átengedni hajlandó. Ő szintén előre eltökélte magában, hogy legalább is mennyi idegen jav árán válik meg az ő árujától. Ez lesz itt az érték minimuma, legalacsonyabb tétele.

Oly esetekben, midőn a keresett jav épen nem többszörözhető, valamint akkor is, mikor mástól épen nem kapható, vagy legalább nem azon idő alatt, mint a szükséglet kívánja: valóban a fentirt tág határok azok, melyek közt a tényleges ár helyet foglaland. S ezek az esetek gyakoriabbak, hogysen Ricardo vélte volna ¹⁾.

De különösen az anyagi javak igen nagy része a fejlődő gazdasági élet és szabad verseny korában oly sok termelő által állittatik elő s viszont oly sok fogyasztóra talál, hogy a fentirt

¹⁾ Ezen esetektől hires értékelméletében egyszerűen eltekint s csak annyit mond rólok, hogy az ily javak értéke egyedül ritkaságuk által határozttatik meg: oly felületes mondás, mely semmi alapot nem nyujt további vizsgálódásra.

korlátok magoktól szorosabbak s az érték határai szűkebbek lesznek.

Ugyanis rendes körülmények közt (kivételes esetektől — pl. egy Jó-szív bazártól stb. itt eltekinthetünk) senki sem fog többet adni valamely javért, mint amiért azt egy harmadik, negyediktől stb. megszerezheti, vagy, mint amibe annak előállítása saját magának kerülne. Ez utóbbi tekintet nagyon sokszor esedik, mert legtöbbször egyáltalán nem tartozik a lehetőségek közé a szükségletet még előbb berendezendő termelési folyamat sikere után elégiteni ki: de az előbbi ott, hol kifejlett forgalom van s az árak köztudomásuak, meglehetősen szorosan meghatározható nagyság. S ez a két említett mérték az értéknek szűkebb maximuma.

S viszont az, ki a keresett jav felett rendelkezik, nem fogja azt alább adni, mint úgy, hogy a saját előállítási költségén felül egy kis nyereségre is tegyen szert, vagy úgy, amint azt harmadik, negyedik veszi, illetve mások adják. S mivel épen ezen többi eladó is a termelési költségen túl nyereséget akar — következik, hogy itt az érték egy második, szűkebb minimáltételéhez jutottunk.

Megjegyezzük, hogy ez a szűkebb minimáltétel nem a sokat emlegetett Ricardo-Mill-féle természetes ár, mely a legrosszabb körülmények közt termelő termelési költségeivel ér fel. Mert ha csak azt a vizzásságot nem engedjük meg, hogy a vállalkozói (tőke) nyereség is a termelési költségek rovatába tartozzék: el kell ismernünk, hogy az a bizonyos legrosszabb helyzetben termelő még ma felhagy a termeléssel, ha tudja, hogy a költségein túl mit sem kap és viszont: ha az ár mégis emelkedik, a verseny mindaddig nem fog feléledni, mindaddig nem térünk el a minimalponttól, míg az új vállalkozó legalább is az átlagos, de valószínűleg egyuttal járadékos nyereséget elérni nem reméli¹⁾. Tehát még a legnagyobb szükséges termelési költség nem lehet alapja a piaczi árnak, nem lehet annak sulypontja: nemcsak nem természetes ár, hanem oly ár, mely ha előfordul, okvetlen krizist von maga után.

¹⁾ A járadék fogalmát s vele sok, ide az értéktörvény keretébe vágó kérdés megoldását a Mangoldt-Schäffle-féle alap kibővítésével megkísérlettük adni »A földjáradék helye a nemzetgazdaságtan rendszerében« című értekezésünkben.

A jelzettünk két szűkebb határ mindenesetre meglehetősen szorosra szabja azon korlátokat, melyek közt a nagy forgalom tárgyát képező javak értéke mozogni fog. — De nem szabad azt gondolni, hogy e határok talán egészen egybe is esnek. Mert, először a minimáltételt tekintve, a más eladó keresése rendszeren új költséggel jár az illetőre s a saját termelés — az új gazdasági berendezés, az ismeretlen vállalat, a járatlanság folytán előreláthatólag sokkal drágább, mint a régibb termelő áruja jelentékeny nyereség számítása esetén is. Viszont ez a most érintett minimaltételül szolgáló, nyereséget magába ölelő termelési költség a legtöbb termelőre jóval alacsonyabb árat eredményezne, mint amit a piacon tényleg elér, mert itt a legdrágábban termelő is — rendes körülmények közt — megtalálja a maga nyereségét: így tehát a valódi forgalmi érték a maximáltételnél alacsonyabb, a minimáltételnél magasabb leend.

Már most az összhang e rövid vázlat s adott egységes értékfogalmunk közt igen könnyen felismerhető, ha a gazdálkodás fent jelzett két oldalát szem előtt tartjuk. E szerint az érték társabb maximal- és minimáltétele megfelel a jav hasznosságának, a szükséglet fedezésére való alkalmasságának mindig a birtokos (rendelkező) alany szempontjából; a szűkebb szélső tétel pedig azt a tevékenységet (munkát, áldozatot) képviselik, melyet mind-egyik gazdálkodó alany a javnak megszerzésére, előállítására szükségesnek ismer. A két maximáltétel megfelel a kereső szempontjából vett egyéni értéknek, a két minimáltétel a kínáló szempontjából vett egyéni értéknek: s e két határvonal közt fekszik a mindenkori forgalmi érték.
